

ПРИЛОЗИ

ГЛАСНИК ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА. Књ. 1, (1999), стр. 207-215
REVIEW OF REGIONAL MUSEUM, Vol. 1 (1999), pp. 207-215

УДК: 908(497.16)

Видоје Десипоновић
Пљевља

МАРИНА ШУМА, РАНИЈИ И САДАШЊИ ЦЕНТАР МАОЧКЕ КОТЛИНЕ

На простору горњег тока ријеке Ђехотине и њених притока Маочнице и Козичке ријеке одувјек су постојали услови за живот људи. То су квалитетне њиве и ливаде за производњу хране за људе и стоку, постоје услови за сточарство, лов и риболов, што су становници у прошлости користили да би обезбедили храну за живот. На овом простору су посебно успијевали жита: јечам, раж, хељда, овас, разне врсте шумских плодова, разноврсна дивљач, па квалитетне траве за пашу и убирање цијена. У долини Ђехотине испод Кавале нађени су остаци живота из каменог доба, као и из каснијег периода. У долини Ђехотине, Козичке ријеке и Клопетског потока су пећине и запањци који су били погодни за живот људи у периоду прије формирања станишта, изградње кућа и формирања сталних насеља у Вруљи, Козици, Љутићима, Маочу, Лијесци и другим мјестима с обрадивом земљом. Неки простори, као што су Мејданице, Тулежине, Градина и Јеловица, сада шумски комплекси, некада су били станишта.

Марина Шума је била и раније као и сада, центар и мања раскрсница путева. Природни услови за живот људи су најбољи доказ о животу на овом простору и у времену из којег нијесу могли да остану трагови материјалне културе, тврде грађевине и споменици. Из периода владавине Илира – до почетка првог миленијума, а потом њихових наследника, само су трагови у тумулама – масовним гробницама, у које су сахрањивани остаци спаљених тијела, било да су умирали од старости, великих епидемија или у сукобима и ратовима. Евидентиран је на простору пљеваљског краја, па и у Маочкој котлини, велики број тумула: великих, средњих и малих, зависно од трајања сахрањивања или насељености мјеста. У Вруљи су евидентиране тумуле изнад гробља у рејону званом Дујићи, и то једна велика и једна мала, на Мариној Шуми – једна већа и једна мала, потом у Љесци итд. Такве тумуле

су постојале и на просторима сада зараслим у велике шуме у Мејданицама, Градини, Тулежинама, Јеловицама, Коријену итд.

Гробља, црквишта и споменници у Маочкој котлини

На простору Маочке котлине има више гробља и мјеста с назнаком гробља. У неким су сахрањивања обављана веома давно. Само предања говоре о томе. На њима су изгубљени и трагови гробова и зарасла су у шуме или постала обрадива земља, обично ливада.

У Вруљи су два грчка гробља, од којих је једно и сада сеоско гробље, једно се зове Коковића гробље, а постоје и неколико турских гробља. Грчко гробље у Вруљи на Берјановини је из далеке прошлости. Било је крај пута који је водио од караванске стране Марина Шума преко Вруље ка Кознику и Орлићу у Козици. На њему су и сада видна гробна мјеста, камене плоче без натписа и ознака и мјесто гдје је била мања црква, срушена вјероватно почетком 18. вијека. Недалеко од овог гробља, на узвишењу званом Ђурића брдо (надморске висине 1.084 метра) била је, према предању, црква још у доба Византије. Плато на врху брда је заравњен и, веле, био је поплочан. Плоче су зарасле. На источној страни од овог узвишења у долини су видни остаци црквених зграда (амбари, колибе и др.) већ зарасли у шуму или изгубљени на обрадивом земљишту. Предање каже да је то било црквено земљиште које се протезало од Гајева, гдје је било насеље и обрадива земља, преко Ђурића брда, Берјанске косе и Подјазница до Зелене стијене. Ово земљиште је сматрано црквеним и дуго су се људи устручавали да га купују и посједају. За куповину и посједање ових имања су везане и приче о разболијевању или утирању породица које су се ту населиле (Мемичи, Чабаркапе, Коћале, Цмиљанићи, Остојићи).

Садашње сеоско гробље у Вруљи је служило за сахрањивање и прије Велике сеобе под Чарнојевићем. Без посебних је надгробних ознака. На гробљу је била црква која је срушена још у доба велике најезде од стране турских власти на православље и њихове богомоље, и то нарочито у 16. и 17. вијеку. На мјесту гдје је била црква и сада је очуван олтарски камен на којем су вјерници палили свијеће.

У овом, као и у доста гробља плоче су без ознака као и неки споменици из друге половине 19. вијека, када је ћирилична писменост била ријеткост. На такве споменике се налази и у Отиловићима, Дубрави, Вруљи, Мариној Шуми, Речком Брду и Мијаковићима.

У засеоску Клопет у Вруљи је Коковића гробље, без споменика, али с ознакама гробова. Већ је зарасло, а земљиште је постало обрадиво или је претворено у пашњак. Претпоставља се да је ту обављано сахрањивање у 17. вијеку и раније српских породица које су имале станишта у рејону

Башче, засеок Клопет, сјеверно од Виса и Љесковаца. Ту су и сада видни остаци гдје су биле грађевине и објекти за становање.

У Вруљи су од 1912. године била и гробља муслиманских породица: код Љубића, код Митровића врела, иза куће Вујичића, на Бијелим водама, на Рашчевићима и изнад куће Гачевића, на Пољани. Одсељењем муслиманских породица и продајом имања иза Балканског рата гробља зарастају и само су још на два гробља видни знаци гробова.

У *Подборови* испод цесте је такозвано Грчко гробље. На њему су још примјетни остаци гробова с понеком плочом без ознака. На њему нису обављана сахрањивања више од 300 година. Земљиште је обрадиво, а у гробљу је обављано сахрањивање, према предању, једино у доба владавине Римљана. На Борови је сеоско гробље у којем се обављају сахрањивања православног становништва у последња три вијека. У овом гробљу је пажње вриједан веома стари бор на којем је, према предању, запис као заштита од удара грома. Побожност према овом бору је и сада присутна.

На Пикашицама је гробље на којем су, према предању, сахрањени бројни ратници у вријеме једног сукоба војске поглавица у рејону Тулежина и Градине. Ово гробље је зарасло у шибље и листопадну шуму с једва понеким примјетним гробом, и то без ознака којих ту није било никада.

На Речком Брду је сеоско гробље на које су, према предању, обављана сахрањивања у веома далекој прошлости. На овом гробљу се сахрањују и сада чланови неких породица из Подборове и Речког Брда. И на овом гробљу има остатака надгробних плоча без ознака и натписа. У овом гробљу је била црква која је крајем 18. вијека пренесена на гробље на Мариној Шуми.

У Подборови, близу муслиманског гробља, прије турске владавине била је црква коју су Турци порушили и од тог материјала изградили џамију која је срушена после балканског рата. Поред џамије је муслиманско гробље на којем се и сада сахрањују Муслимани.

Гробља у Маочу се налазе на Каљигу и на Речком Брду. Према предању, из периода владавине Немањића датира манастир у Борчанама и црква на Речком Брду. Манастир у Борчанама је грађен од тврдог материјала и клесаног камена. Срушили су га Турци по доласку у ове крајеве и у доба најезде на православље. Срби га касније нијесу могли поправити, посебно не у доба обнове Пећке патријаршије 1557. године, већ су подигли омању црквицу коју су Турци срушили после Велике сеобе под Чарнојевићем, крајем 17. или почетком 18. вијека. Од порушеног материјала Турци су у Борчанама изградили џамију која је срушена тек после балканског рата 1912. године. На гробљу на Речком Брду обавља се сахрањивање још од првог миленијума, па све до данас. И на овом гробљу је била црква, која је срушена после Велике сеобе, па је потом обновљена и 1790. године пренесена на Марину Шуму, јер је била изложена скрнављењу од стране Турака, који су тада, а и касније, све до балканског рата, чинили већину становништва овог краја.

У засеоку Мазариће је гробље на којем се обавља сахрањивање од времена досељења предака садашњих становника Маоча.

У Маочу су и гробља за сахрањивање муслимана, и то једно у рејону Речког Брда, а друго испод Мазарића. Ова гробља су очувана јер се на њима обавља сахрањивање и данас.

Цио простор Маоче, а нарочито Речког Брда и Борчана је интересантан за истраживања и утврђивања поријекла споменика и времена коришћења за сахрањивања и изградњу богомоља.

У *Мијаковићима* је неколико православних гробља, и то једно у Лијесци, два у Мијаковићима, једно у Кордовини (Ацино брдо) и три муслиманска гробља (Бамбури и Кордовина). Муслиманска гробља су коришћења до 1924. године, када су се и последњи Муслимани одселили из Мијаковића, продавши имања досељеним Србима.

У Кордовини је и такозвано Грчко гробље, на којем није било сахрањивања од досељења Словена.

Код школе у Мијаковићима је била црква у доба Немањића код Жугића врела, а потом је срушена у доба јачања турске власти и насељења Мијаковића од превјерених хришћана, а од тог материјала је изграђена џамија која је срушена тек посел балканског рата 1912. године. Остаци зидина цркве, односно џамије видни су и сада код Жугића врела.

Гробље у Брајосавини, крај мјеста Стубица, служило је за сахрањивање, према предању, још у далекој прошлости. У рејону овог гробља је била и богомоља. И сада су ту видни остаци зидина богомоље и гробља, али без ознака и натписа на плочама. Прије досељења Грбовића у Братосавину, почетком 20. вијека, у Братосавини су живјеле породице Бујака и Даниловића. Они су земљу продали Грбовићима и одселили су се.

У Братосавини и мјесту Равни, које је на мањем узвишењу, долази повремено до пражњења облака – удара грома у брдо и његове зидине. Од ових удара никад нико није страдао. Према предању, ту је у доба Немањића била богомоља у чијим зидинама је остало зазидано и проклето злато и да због тога долази до пражњења. Никад се нико није усудио да ово претражује копањем, а несреће неких породица које су ту живјеле повезују се с проклетством због коришћења црквене земље.

Даље од овог брдашца, према ријеци Техотини, налази се мјесто звано Црквице. И ту су остаци зидина и трагови зграда, како веле, црквених. Ово се повезује и с предањем да је цијела Братосавина била црквено земљиште у саставу манастира Довоља, које су после рушења Довоље посјели Бујаци и Даниловићи, а потом га продали Грбовићима. Од тих Бујака и Даниловића није остао нико.

И овај локалитет интересантан је за даља истраживања.

Гробље у Мариној Шуми је на узвишењу близу 1.000 метара надморске висине. Узвишење је пјесковитог састава, вјероватно остатак некадашњег острвца у Маочкон језеру. Гробље је коришћено за сахрањивања и у веома

далекој прошлости. На њему и у његовој околини су сахрањивани и два миленијума прије нове сре, а засигурно Илири, потом Римљани, па Византијци, Словени и најзад Срби, и то све до данашњих дана. У овом гробљу на југозападном дијелу је велика тумула, а мало даље од ње је и једна мала тумула, у којој су сахрањивани Илири, као и чланови племена која су их наслеђивала и обављала сахрањивања као и Илири. После Илира на том гробљу су сахрањивани Римљени. Ту су и споменици из доба богумила. На гробљу на Мариној Шуми је око 50 старих надгробних споменика, од којих око 30 чине само плоче без ознака, а 17 је у виду надгробних споменика с натписима. Ти су споменици у виду саркофага са знацима руке, грозда, главе, сабље, што све свједочи о времену постављања и обиљежавања гробних мјеста. У овом, као и још неким гробљима има споменика који потичу из 19. вијека, али су без натписа, јер су они који су израђивали споменике били неписмени и неучи. Познат је случај у Бобову да је први споменик у гробљу, који је ћиричним текстом исписан, из 1897. године и то на гробу ученика Соковића, а текст је исписао учитељ Џабасан свом ученику који је умро те године.

У рејону Пода, недалеко од Марине Шуме је такозвано Грчко гробље, с неколико стећака, а на Растовима је више споменика – стећака. Споменици су у виду плоча или надгробних споменика који су током вјекова усавршавани. Ови споменици су својим облицима и украсним мотивима одраз времена, дужности и функција сахрањиваних, што се може уклапати и у тадашњу политику стимулисања и признавања. Ови споменици су, од почетних неугледних, без ознака плоча, током вјекова одражавали дубљу класну подјелу, која се манифестовала већим, љепшим, често гигантским стећцима.

У рејони ширег простора садашњег гробља на Мариној Шуми је обављано сахрањивање и без ознака. Као доказ за ову тврдњу је случај ископавања костију када је 1953. вађен пијесак за градњу насеља на Мариној Шуми.

У гробљу на Мариној Шуми је била одавно богомоља. Предање каже да је на овом гробљу, сада на улазу у гробље, била црква још у 17. вијеку и да је срушена крајем тог или почетком 18. вијека. Остао је ту само олтарски камен који и сада стоји. Поткрајци и Марина Шума били су својина Селмановића, потомака Стевана Томашевића, који је после битке на Мохачу прешао у ислам и добио име Селман. Као паше Селмановићи су, а и њихови потомци, дуго владали Пљевљима и околином, па и Поткрајцама. Имали су чифчије, а у Поткрајцама нијесу никад живјели. Дио Поткрајаца су као агинлук држали Бахори из околине Бијелог Поља и повремено су долазили и купили мирију.

У Поткрајцама и околини је крајем 18. вијека био поп Богдановић, који је позвао вјернике 1790. године, према предању, да на гробље на Мариној Шуми пренесу цркву с гробља на Речком Брду, јер је била изложена скрнављењу од Турака који су држали земљу у Маочу, Подботови

и Речком Брду. Вјерници су се томе одазвали и за ноћ је црква с гробља на Речком Брду пренесена на гробље на Мариној Шуми и постављена на мјесто гдје је раније била црква. Црква је замркла на Речком Брду, а осванула на Мариној Шуми, што је код Турака изазвало забуну, а потом су и реаговали јер је преношење учињено без њиховог одобрења. Турци то не би могли да забране, јер су, додуше с извјесним отежањем и закашњењем, издавали одобрења за градњу и обнову богомоља, и то само тамо гдје су раније биле богомоље. Вјерници су објаснили да је то урадио сам Бог и Турци су то прећутали, иако су знали праву истину, и то првенствено из бојазни да се мијешају у туђи агинлук, односно у агинлук Селмановића. Нова црква је била од дрвета – лучевине и служила је до половине 19. вијека за обреде и окупљања. Позиву за пренос цркве није се одазвала једна породица, па ју је, веле, поп Богдановић укорио и препоручио је вјерницима да се чланови те породице не узимају за кумове. Вјерници су се тога придржавали извјесно вријеме, а потом је заборављено.

Обред у цркви је чињен вјерским празницима и недјељом. Окупљали су се вјерници на обреде, а онда би младеж правила весеље. На скупове је долазила омладина и српска и муслиманска. Нестанак и паљење цркве половином 19. вијека је повезан с предањем о сукобу о Ускрсу. У цркви је служио неки поп Шого и народ је залагао јаја цркви. Крај улаза у цркву је била постављена крошња и вјерници су стављали у њу јаја. Обреду је присуствовао и један број младића из муслиманских породица Мемиха и других из Маочке котлине. Ту су били и младићи из породица Рецовића и Фелаховића, сви потомци Срба који су некада раније прешли у ислам. На скупу и обреду је била присутна и Ружа Фелаховић, рођена Поповић, кажу сестра игумана манастира из Довоље. Према предању, Ружа Поповић је негдје око 1815. године уграбљена од Турака после борбе између Колашинаца и Мицановића, с једне, и Васојевића с друге стране, а при повратку преко Премћана и Барица. Видјели су Ружу, веома лијепу дјевојку, зграбили је и повели за неког Фелаховића, који је живио на Речком Брду. Ружа се није могла одбрани и замолила их је да јој удовоље да не мијења вјеру и да носи српску ношњу. Турци су ово ријетко удовољавали, али су Ружи удовољили захтјеву и она је живјела у породици муслимана као српкиња. Имала је седам синова и сви су се понашали као муслимани, а мајку су поштовали. Ружа је недјељом и празницима ишла у цркву у пратњи мужа, а потом синова. Ако би се десило да није могла поћи у цркву, свијећу су у њено име палили синови.

На обреду у цркви у Мариној Шуми кад је обред чинио поп Шого била је Ружа са синовима. Неки од муслимана су се осорно понашали и у пролазу поред крошње један Мемих ју је ударио ногом, крошња се преврнула и јаја су поломљена. Ово је народ узнемирило, па је Ружа открила дојке и заклела синове да казне Мемихе за овај поступак. Синови су послушали мајку, напали су Мемихе и једног су убили. Народ се разбјежао, а Мемихима је остало на жао. Није било освете и стање је мировало извјесно вријеме, кажу 5–6 година, после чега је црква изгорјела. По једнима, црква је сагорјела из

освете за убиство, а по другима, црква је изгорјела тако што је неки Цмиљанић, власник околног земљишта, крчио близу цркве и ту крчевину је запалио. Био је јак вјетар, пренио је ватру на цркву и она је изгорјела. Од тада је већ преко 150 година и на гробљу на Мариној Шуми нема цркве. Остао је само олтарски камен на којем се већ више од 150 година пали свијећа и обављају обреди.

На Мариној Шуми, поред гробља и богомоље, било је и у доба далеке прошлости, као и сада насеље и караванска станица. Насеље није било као сада од тврдог материјала и било је распоређено испод падина Катабуна у Поткрајцама и Калипољу. И тада, као и сада избјежавана је градња објеката на зиратном земљишту, због, нарочито у далекој прошлости, потребе производње жита и сијена. У рејону насеља је била и караванска станица за прихват и смјештај каравана до 100 караванција – људи и коња и обезбјеђење за њих смјештаја, исхране и задржавања дан-два или више, зависно од временских непогода или поплава Маочнице и Ћехотине као сметњи за покрет.

Пљеваљски крај, па и простор Марине Шуме, налазе се на једној од значајних природних комуникација, којом се од Подунавља ка Јадранском мору и обратно путовало и превожена је роба од најранијих времена живота људи. Ово подручје није било погодно само за путовања и трговину већ и за бављење ловом, сточарством и земљорадњом. Караванска станица у Мариној Шуми је коришћена, и то веома добро, и прије Илира, а потом у доба Илира, Римљана, Византије, Срба и Турака, све до изградње и коришћења савремених саобраћајница и нових путних праваца.

Да је Марина Шума била важна караванска станица свједочи и предање о изградњи Каменог моста на Маочници. Управо предање каже да је једном на Мариној Шуми караван затекла велика провала и поплава Маочнице и Ћехотине, па караван није могао да настави пут неколико дана, да би једног дана пошао и нагнао коње под товаром преко ријеке, а људи су прелазили преко врљика с врбе на врбу. Један коњ, натоварен златом није прешао. Однијела га је вода и тек је коњ без товара нађен испод Братосавине. Трагања за златом, према предању, остала су узалудна. Злато је нађено тек половином 18. вијека у кориту Маочнице. После потопа тако вриједног товара изграђен је на Маочници Камени мост, који је био стотинак метара испод садашњег. Мост је изграђен од клесаног камена, лучно, а камење је било повезано кланфама и заливено оловом. Од тада, више од миленијума мост је коришћен без препрека и сметњи од поплава. Мост је срушен тек у 17. или 18. вијеку, камење је било разбацано, а потом коришћено за уграђивање у зидове школе на Мариној Шуми 1925. године, па затим школе у Подборови, те неких кућа у околини, а дио је нарастао. У исто вријеме је на Ћехотини био мост испод куће Ковинића с кршањка с десне на озидано узвишење на лијевој обали. Преко Марине Шуме је било укрштање путева који су ишли долином ријеке Ћехотине и Маочнице, затим од Муниципијума „S” и Оногошта ка Козици и Лимској долини. Туда

је ишао споредни пут великог римског пута од Дубровника и мора ка Милешевима и даље. На Маочници је била контула и наплаћивање царине и раније, у доба владавине Косача у 15. вијеку. Ово потврђује и један писмени протест Дубровчана из половине 15. вијека због повећања царина на Маочници.

Од пута који је ишао од Фоче преко Муниципијума С у Комилама и Јабукe ка Милешевима споредни путни правац се одвајао од Комила, а коришћен је за путовања и трговину у зимским условима и у доба опасности од пресретања. Ишао је преко Коријена, Лијеске, Марине Шуме, Вруље, Клопета до Орлића у Козици, а потом преко Камене Горе ка Лимској долини. До Матине Шуме је долазио и пут од Оногошта и Дробњака, а одатле се уклапао у већ означени путни правац. Од Марине Шуме пут је водио преко Ђехотине, уз Ковинића крш на Репишта, преко Пољане и Литице на Љесковце, а потом преко Долине, Наијашке њиве, Превије и испод Прла у Орлић, гдје је била велика Караванска станица. Од пута изнад Ковинића крша одвајао се пут преко Берјановине и Грчког гробља, а онда од цркве на Ђурића брду, а одатле се уклапао у пут на Пољани.

Од Марине Шуме и Вруље од давина па све до почетка овог вијека одвајао се пут и ишао из ријеку Ђехотину једним и преко Бијелих вода и Коврена другим правцем ка Бијелом Пољу и даље. Ова два путна правца су коришћена све до изградње нове цесте уз Тјешањ 1915. године.

Из Коријена се одвајао пут и ишао преко села Дубочице, ријеке Ђехотина на мосту Земунац, села Ђировића, Љутића и Клека, па преко Клаћа ка Орлићу и даље. На овом путном правцу је и сада зидина из веома далеке прошлости моста Земунац. У Клекама, код извора Студенац, било је насеље, мањег значаја, за одмор и задржавања, и то нарочито у току зимског путовања или због опасности или ради одмора.

Караванска станица у Мариној Шуми и путни правци који су ишли овуда имали су процвате и падове, како је то било с Милешевом у развоју трговине и размјене добара са и између Мора и Истока. Предмет трговине је била со, платно и производи од мора, а тамо је враћана вуна, кожа, стока, млечни производи, мед, луч итд. У другој половини 20. вијека, у доба рада возова и аутомобила, из ових крајева тјерана су стада оваца и крда говеда до Зеленике ради утовара у бродове и извоза. Како ли је то тек било у доба владавине Илира, Римљана и Византијаца овим крајевима, када су сточарски производи чинили главну робу за продају и набавку роба које су довожене од мора. Рејон Марине Шуме, Вруље, Брезе и Орлића је осматран и штићен. Највиша осматрачница је била на Катабуну, висине 1.084 метра, Градини у Вруљи, засеок Клопет, висине 1.177 метара, Брези Гачевића, висине 1.217 метара и Карталовом брду. Осматрачнице су у видном пољу, а надзидало се кретање путним правцима и штићени су каравани, насеља и караванске станице. На Градини у Вруљи су остаци два заштитна зида – сувозидине, а кружне осматрачнице на Катабуну и Гачевића Брези, помињу се још у 14. и 15. вијеку као циљ каравана, као мјеста преко којих води пут

ка Комарану и као позната гранична мјеста у доба Сандала Хранића и Косача у 15. вијеку.

Поред ових остатака зидина, у Вруљи, засеок Бреза, једно узвишење, односно остаци зидина имају назив Кулине, али је то сада већ зарасло у шибиље. На том узвишењу су остаци зидина, остаци куле ограђене сувозидом, а то је највјероватније био град – сједиште жупана из ранијег периода, из средњег вијека или и раније, када је Вруља припадала љубовићкој, односно вранешкој жупи.

Урејону Варина је интересантно за истраживање и разјашњење мјесто звано Златанова глава. Зна се да је у Варинама вађена руда олова и цинка отприлике када и у „Шупљој стијени” и у Козици. Руда је вађена испод узвишења Златанова глава. Близу овог узвишења је такозвано Грчко гробље на којем су вршена сахрањивања. На гробљу су споменици – камене плоче, стећци са и без ознака. Ту је била и црква, мања вјероватно, у мјесту које се зове Црквине, а која је срушена после Велике сеобе Срба. У том рејону су видни и остаци сувозидине и мјеста гдје су били објекти. Поред овог мјеста је пролазио пут од Оногошта и Дробњака ка Мариној Шуми, па преко Вруље ка Кознику и даље ка Милешевима.

На цијелом овом простору, у селима Вруља, Козица, Матаруге, Љутиће, Марина Шума, Подборова, Маоче, Мијаковиће, Поткрајце и Братосавина има преко 60 локалитета с називом гробља било грчка, муслиманска, римска или српска (12 је муслиманских). Од њих се у свега петнаестак и данас обављају сахрањивања.

Тако, рејон Марине Шуме и околине представља интересантно подручје и простор за даља и детаљнија истраживања и разјашњења.